

Bąk - *Botaurus stellaris* (Linnaeus, 1758)

Status gatunku: Bardzo nieliczny gatunek lęgowy - w okresie 2007-2020 wykazano 422 buczące samce. Regularnie spotykany w czasie migracji i coraz częściej zimujący.

Środowisko. Najważniejszym środowiskiem bąka na Nizinie Mazowieckiej były stawy rybne, nad którymi stwierdzono 219 buczących samców, następnie duże kompleksy torfianek – 106 i starorzecza w dolinach rzek – 60, ponadto zbiorniki retencyjne - 24, zbiorniki miejskie i wiejskie – 11. Tylko raz wykryto terytorialnego bąka na zakrzaczonej wyspie w korycie środkowej Wisły (Bukaciński i in. 2017) i na osadniku ścieków. Podstawowym warunkiem zasiedlenia przez bąki zbiornika wodnego była obecność płatów trzcinowisk lub pałkowisk. Na stawach w Siedlcach bąki zakładały gniazda głównie w trzcinowiskach (67%), ponadto w szuwarze pałkowym (33%) w wodzie o głębokości od 9 cm do 64 cm - średnio 44,9 cm (Kasprzykowski i Goławski 2014).

Fot. Xx. Bąk *Botaurus stellaris* (Fot. P. Waclawik)

Zmiany liczebności. Wzrost liczebności wykazano zarówno na stawach rybnych, jak i w dolinach rzek. Na stawach położonych w pradolinie Bzury (Okręt, Rydwan, Borów,

Walewice i Psary) w latach 1990. występowało 7 samców, a w latach 2006-2008: 13 (Janiszewski i in. 2014).

Monitoring liczebności bąka na czterech dużych kompleksach stawów w środkowej części Niziny Południowopodlaskiej (Siedlce, Kotuń, Rudka, Szostek) o łącznej powierzchni 716 ha i zbliżonym stopniu zarośnięcia oraz napełnienia wodą w okresie 1990-2012 wykazał znaczne wahania liczebności buczących samców w przedziale: 5-27. W roku 1990 była tam 10 samców; 2000 - 19, 2002 – 27, 2010 - 5 samców, w 2012 - 10 i w roku 2021 – 9 (A. Dombrowski, A. Goławski, A. Parapura). Szczególnie silne były zmiany liczby buczących samców na stawach w Siedlcach, zasiedlonych w roku 1975 tylko przez jednego samca (H. Kot), w roku 2000 - przez 9, a w roku 2002 – 11 samców (A. Dombrowski), po czym nastąpił spadek liczebności do 7 samców w roku 2011 i zaledwie 2 par w roku 2013 i 4 par w roku 2021 (Goławski 2014, 2023).

Stawy w Kotuniu przed ich renowacją, były w latach 1988 i 2000 zasiedlone przez 6 samców, a w roku 2002 - 8, natomiast po ich renowacji, w roku 2012 i 2021 - tylko 2 samce, 1 w roku 2022 – jednego samca (A. Dombrowski). Na stawach w Mordach, zasiedlonych w roku 1987 przez jednego samca, wykazano wzrost liczebności do 7 samców w roku 2011 (A. Dombrowski). Na stawach Gutocha w dolinie Płodownicy w roku 1990 przebywał tylko jeden samiec (Z. Kasprzykowski), ale w roku 2000 - 3, a w roku 2010 - 5 (M. Murawski). Stawy w Orońsku w roku 1992 były zasiedlone przez 2 samce, a w roku 1998 - 3, 2002 - 4, 2007 - 10, 2009 – 6 (R. Tęcza). Stawy w Szostku również odznaczały się wzrostem liczebności terytorialnych bąków z jednego w roku 1990 do 4 w 2002 i 6 w 2007, ale silnym spadkiem do jednego w roku 2010 i dwóch w roku 2021 (Dombrowski 2021).

Również w dolinach rzek wykazano znaczne wahania liczebności. W dolinie Bzury pomiędzy Łęczycą a Sobotą w połowie lat 1970. wykazano 17 samców, ale w latach 1990. – 7 samców, a w roku 2001 – 12 samców i w okresie 2006-2008: 16 samców (Janiszewski i in. 2014). W dolinie tej rzeki po długim regresie nastąpił zatem powrót do danego stanu liczebnego. Odmienny był przebieg zmian liczebności bąka w dolinie Bugu: w latach 1984-1987 wykazano 2 samce, w roku 1998 – 12 samców, w roku 2013 – 16, w roku 2014 – 13 (Dombrowski i in. 2014) i spadek do 6-10 samców w roku 2015 (Kasprzykowski i in. 2017). W dolinie Narwi wykazano wzrost nadal niewielkiej populacji: w roku 1994 - 3 samce (Rzypała i in. 1999) i w roku 2011 – 5 samców (Kasprzykowski i in. 2017, R. Kraska).

Przyczyny zmian liczebności. W przeszłości bąki były w Europie silnie prześladowane oraz traciły siedliska lęgowe na skutek osuszania terenów podmokłych. Ponadto na ten gatunek negatywnie wpływają czynniki naturalne: bardzo niskie temperatury zimowe uniemożliwiające dotarcie do źródeł pokarmu zwiększają śmiertelność bąków, jakkolwiek zimowe i wiosenne opady deszczu zwiększają dostępność do zalanej roślinności, natomiast letnie, nawalne opady mogą zalewać gniazda lub ograniczać dostęp do zasobów pokarmowych (Keller i in. 2020).

Po wyjątkowo mroźnej i śnieżnej zimie 2009/2010 na wielu kompleksach stawów Niziny Mazowieckiej nastąpił 3-krotny spadek liczebności samców bąka. Również znaczny wpływ miała intensyfikacja gospodarki rybackiej: wycinanie szuwarów oraz wahania poziomu wody w trakcie sezonu lęgowego. Ważną rolę odgrywały warunki pogodowe, zwłaszcza długotrwałe opady i silne wiatry, wpływające na spadek sukcesu lęgowego bąka (Kasprzykowski i Goławski 2014).

Rozmieszczenie i liczebność.

Nizina Północnomazowiecka – 86 samców, w tym 45 samców na torfiankach, 17 par na starorzeczach i 11 par na stawach, 10 par nad Zbiorniku Zegrzyńskim i jeden na osadnikach ścieków oraz 2 na zbiornikach miejskich. Największa, bo licząca 14 samców populacja zasiedlała Bagno Pólka (Chmielewski 2004), a na stawach Gutocha w dolinie Płodownicy wykazano 5 samców i na stawach Stawinoga – 3 samce. **Nizina Środkowomazowiecka** – **158** samców, w tym na torfiankach – 49, na stawach – 63 samce i 32 pary na starorzeczach dużych rzek oraz 8 par na zbiornikach retencyjnych, 5 na zbiornikach miejskich a w roku 2009 wykryto terytorialnego bąka na wyspie w korycie Wisły na wysokości Pawłowic poniżej Dębłina (Bukaciński i in. 2017). W dolinie Bzury pomiędzy Łęczycą a Sobotą w okresie 2006-2008 wykazano 16 samców (Janiszewski i in. 2014). W dolinie Bugu poniżej Gąsiorowa – 10 par (Kasprzykowski i in. 2015), a w dolinie Słudwi i Przysowy – 6 par (Chmielewski i in.), a na starorzeczach Wisły – 7 par (Kot i in. 2017). Największa populacja na stawach zasiedlała kompleks Okręt-Rydwan – 7 par w 2006 (Janiszewski i in. 2014). Nad Zb. Zegrzyńskim zarejestrowano łącznie 8 par, w tym 4 pomiędzy Kuligowem a Arciechowem (E. Szczepankiewicz i in.).

Wzniesienia Południowomazowieckie – **63 samce**, w tym na stawach – 38, z największą populacją na stawach w Orońsku, liczącą 10 samców w roku 2007 (M. Łukaszewicz) i 6

samców w roku 2017 (R. Tęcza, M. Dziuba). Ponadto na torfiakach wykryto łącznie 10 samców, a na starorzeczach Pilicy – 5, Rawki - 2 i po 3 samce na Zb. Domaniów i Zb. Brudnów– 3, ponadto po jednym samcu na zb. miejskim w Rawie Mazowieckiej i Zwoleniu (P. Boguszewski).

Nizina Południowopodlaska – 115 par, w tym na stawach – 104 samce, na torfiakach i zbiornikach miejskich – po 2 i na starorzeczach 7 par. W dolinie Bugu powyżej Gąsiorowa wykryto 5 samców, a w roku 2002 najwyższa była liczebność na kompleksach stawów w Siedlcach – 11 samców i Kotuniu – 8 samców.

BRAK RYCINY ZE STANOWISKAMI LĘGOWYMI

Zagęszczenia. W latach 2006-2008 przeprowadzono dokładne badania zagęszczeń samców i samic na pięciu kompleksach stawów na Wysoczyźnie Siedleckiej: Siedlce, Mościbrody, Szostek, Rudka i Słuchocin (Gałki). Średnie zagęszczenie samców wyniosło 3,7 os./100ha powierzchni kompleksu, a samic – 3,1 os./100 ha, natomiast w poszczególnych latach i na poszczególnych stawach zagęszczenie samców wynosiło od 1,2 do 5,9 os./100 ha, a samic: od 1,2 do 4,8 os./100 ha (Polak i Kasprzykowski 2009). Interesujące, że w cytowanych badaniach w 52% terytoriów samców wykryto pojedyncze gniazda samic, ale aż w 42% - po 2 lub 3 gniazda samic. Liczba samic na 4 kompleksach była zbliżona do liczby samców, a tylko na stawach w Mościbrodach w roku 2007 odnotowano 4 samice i 2 samce (Polak i Kasprzykowski 2009).

Migracja. Mediana przylotu w trzech ostatnich dekadach była coraz wcześniejsza w kolejnych dekadach: 1991-2000: 25 III (28 II – 14 IV); 2001-2010 - o 12 dni wcześniej, bo 13 III (26 II – 14 IV), a w ostatniej dekadzie 2011-2020: 28 II (16 II – 24 III). Najwcześniejsze przyloty bąka rejestrowano począwszy od roku 2009: 21 II 2018 w Kraśniczej Woli (D. i J. Gawrońscy); 23 II 2009 w Siedlcach (P. Obłozą); 25 II 2015 na stawach w Jaktorowie (J. Gawroński); 26 II 2010 na Bagnie Pólka –Raciąż (J. Rogacki).

Ptaki mogły przebywać na stanowiskach lęgowych do końca listopada, jakkolwiek ptaki migrujące pojawiały się już w połowie lipca, np. nad Wisłą w Pawłowicach (SKO), gdzie z pewnością nie gniazdowały. Głosy ptaków przelatujących nocą w okresie jesiennym nad Wisłą w Brzuminie rejestrowano pomiędzy 21 VIII a 24 X 1996 (KNL).

Stadność. Na ogół spotykano pojedyncze ptaki, ale 30 VII 1979 obserwowano 3 os. lecące nad Wisłą koło Pawłowic (A. Dombrowski) oraz 24 IX 1994 - 3 os. nad Wisłą w Brzuminie (KNL).

Zimowanie. Do roku 2020 zarejestrowano 33 przypadki zimowania, przy czym w okresie 1980-2000 tylko 5, a w okresie 2001-2020 – 28. Najdłuższa obserwacja zimującego ptaka była dokonana w okresie 30 I – 18 II 2016 na stawach w Orońsku (M. Dziuba i R. Tęcza).

Streszczenie. Bardzo nieliczny gatunek lęgowy - w okresie 2007-2020 wykazano 422 buczące samce. Regularnie spotykany w czasie migracji i coraz częściej zimujący. Najważniejszym środowiskiem lęgowym bąka były stawy rybne, nad którymi stwierdzono 219 buczących samców, następnie duże kompleksy torfianek – 106 i starorzecza w dolinach rzek – 60, ponadto zbiorniki retencyjne - 24, zbiorniki miejskie i wiejskie - 11, osadniki ścieków –1.

Andrzej Dombrowski

Literatura

- Bukaciński D., Keller M., Buczyński A., Bukacińska M. 2017. Awifauna lęgowa koryta środkowej Wisły w roku 2009 – zmiany liczebności i rozmieszczenia w ciągu ostatnich 36 lat. W: Keller M, Kot H., Dombrowski A., Rowiński P., Chmielewski S., Bukaciński D. (red.). Ptaki środkowej Wisły. M-ŚTO, Pionki, s. 31-98.
- Chmielewski S. 2004. Zespół przyrodniczo - krajobrazowy „Pólka-Raciąż”. Urząd Gminy w Raciążu.
- Dombrowski A., Goławski A., Kasprzykowski Z., Dmoch A., Twardowski M., Szczepankiewicz E., Cieśluk P., Miciałkiewicz R., Zawadzki J., Smoleński T., Mróz E., Sikora M., Trębicki Ł., Omelaniuk M., Kurowski M., Mortka K., Sidelnik M., Waclawik P. 2014. Zmiany liczebności wybranych lęgowych gatunków ptaków w tarasie zalewowym doliny dolnego Bugu w okresie 1984-2014. Kulon, 19: 1-20.
- Dombrowski A. 2021. Zgrupowanie ptaków w okresie lęgowym w roku 2021 na stawach rybnych w Szostku (Nizina Południowopodlaska). Kulon 26 : 1-17.
- Janiszewski T., Podlaszczuk P., Wojciechowski Z. 2014. Ptaki lęgowe OSO Pradolina Warszawsko-Berlińska PLB 10001.

- Kasprzykowski Z., Goławski A. 2014. Elementy ekologii rozrodu bąka *Botaurus stellaris* i czapli siwej *Ardea cinerea* na stawach hodowlanych w Siedlcach. *Ornis Polonica*. 55: 257-263.
- Kasprzykowski Z., Dmoch A., Goławski A., Kozik R., Mitrus C. 2017. Zmiany liczebności wybranych lęgowych gatunków wodno-błotnych w Dolinie Dolnej Narwi i Dolinie Dolnego Bugu. *Ornis Polonica*, 58: 1-11.
- Keller V., Herrando S., Vorisek P. et al. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Polak M., Kasprzykowski Z. 2009. Liczebność i zagęszczenie bąka *Botaurus stellaris* na wybranych stawach rybnych Lubelszczyzny i Południowego Podlasia. *Not. Orn*, 50: 155 – 164.